

Tre leksjoner om individet

«Noen vil kalle Butlers tanker om kjønn for menneskelig forfall, slik den amerikanske kunstprofessoren, forfatteren og feministen Camilla Paglia har hevdet i en årrekke, andre vil juble frem hennes tenkning som kjærkommen teoretisk og samfunns-sosial fremgang for alle dem som opplever fremmedgjøring i forhold til egen kjønns-identitet», skriver Birgitte C. Huitfeldt i denne omtalen av *Kjønn, performativitet og sårbarhet*. Illustrasjon: Judith Butler fotografert i 2018. (Kilde: [Miquel Taverna/Wikimedia Commons](#)) (CC BY-SA 4.0)

BOKOMTALE: Kvinnekroppen er kun en illusjon og kjønns-kategoriene «kvinne/mann» skulle aldri ha blitt opprettet.

Av Birgitte C. Huitfeldt, Sakprosa-forfatter, litteraturviter/MA, journalist/spaltist

Retorikkens filosof

«Butler er tydelig på at kjønn er et spørsmål om liv og død, og at det kan være livsfarlig å befinne seg i kjønnets bruddflater», skriver Stine H. B. Svendsen innledningsvis i boken «Kjønn, performativitet og sårbarhet», nylig utgitt av Cappelen Damm Akademisk i serien «Cappelens upopulære skrifter». Den amerikanske queer-feministen, forfatteren og retorikk-og litteratur-professoren ved Berkeley, Judith Butler (f. 1956), ble først kjent for sin tenkning om «kjønn i trøbbel» på begynnelsen av 1990-tallet, og har bygget sin filosofi på hva som styrer bestemmelsen av kjønn og identitet og etter hvert tesen om hvordan oppnå «levelige liv»? I tillegg til over et tyvetalls utgitte filosofisk-etiske verk siden bokdebuten i 1990, er jødiske Butler kjent for sitt anti-Israelske politiske standpunkt som følge av de siste tiårenes voldelige krigføring i det palestinske området, sitt sterke engasjement mot vold, hat og diskriminering og for humanisme, ytringsfrihet og likeverd mellom individer, grupper og folkeslag, og selvsagt for sine herredresser, som hun alltid opptrer i, i det offentlige rom. Nå har man for første gang endelig oversatt og utgitt på norsk denne tenkeren med et lite utvalg essays fra de siste ti-årenes rike bok-produksjon.

Kroppens politikk

Jeg vil tro det er knyttet store forventninger til Butlers første bok på norsk. Sitatene innledningsvis er av hennes mest kjente, og har vært med på å danne et paradigmeskifte innen akademisk feministisk teori og filosofi de siste 30 årene. Som tenker av performative (utførte) kjønn blir Butlers debut i norsk språkdrakt, med sitt her noe tilfeldige, og ikke definerte utvalg artikler dessverre noe springende i inntrykket. Boken, som har fått tittelen *Kjønn, performativitet og sårbarhet*, alle nøkkelbegreper hos Butler de siste tiårene, hadde trengt en bedre klargjøring av utvalgte tekster i bokens innledning. Tekstene i bokens tre deler er oversatt av Lars Holm-Hansen. Noe forundret må man etter endt lesning av boken konkludere med at for lite, annet enn innledningen, her handler om det hyperaktuelle temaet kjønnets utspring og tenkningen omkring kjønn, og ikke minst om kjernen i Butlers filosofi; den performative kjønnsteorien som jo er hennes vedvarende varemerke som feministisk filosof. Vi som leser Butler har ventet på en samlet fremstilling av hennes tankeunivers på norsk. Svenskene har oversatt henne i årevis, og mange av hennes bøker er publisert allerede. Man har i denne norske utgaven hentet tre kapitler/essays fra to av Butlers bøker fra 1990- og 2000-tallet, samt et frittstående essay, og satt dem sammen til en slags tenkt

helhetlig presentasjon av vår tids kanskje største kjønnstenker, bestående av små dypdykk i hennes arbeider fra debutboken fra 1990: *Gender trouble – Feminism and the Subversion of Identity*, via et kapittel fra 2005-boken *Giving an Account of Oneself* til det aktuelle og politisk korrekte 2014-essayet «Bodily Vulnerability, Coalitions, and Street Politics» (i «Differences in Common: Gender, Vulnerability, Community» redigert av Joana Sabadell-Nieto og Marta Segarra). Utvalget tekster peker om ikke annet på at Judith Butler har vært banebrytende som tenker, ikke bare innen den poststrukturalistiske feministiske kjønnsteoritradisjonen som oppstod på begynnelsen av 1990-tallet, men også gjennom de første ti-årene av 2000-tallet, som moderne tenker av moralske og samfunns-orienterte problemer og dilemmaer knyttet til individets stemme i verden, relasjonell vold, sårbarhet, ikke-voldspolitikk, krig, konflikt, aktivisme, diskriminering, sorg, ytringsfrihet, kritikk, og religion, blant flere. Oversettelsen er dessverre tidvis tung og unødvendig retorisk, og tekstene er ellers preget av en del unødvendige skrivefeil som burde vært tatt i korrekturen. Jeg spør meg om oversetteren har hatt for mye respekt for forfatteren?

Kjønnsblanke ark?

Når Judith Butlers tekster for første gang blir presentert på norsk bør det være et mål å gjøre tekstene hennes så språklig tilgjengelige som mulig for et større lesende publikum enn det øverste sjiktet akademisk intellektuelle. Og utvalget tekster bør ha en overhengende tematisk sammenheng som blir forklart. For Judith Butler er en krevende tenker og forfatter, man må ledes inn i hennes filosofiske verden. Det er synd hvis leseren her tenker at han eller hun kunne lest Butler på det langt rikere originalspråket, og fått mer ut av det.

Men la oss gratulere forlaget med endelig en norsk oversettelse av Judith Butler, og måtte det ikke bli den siste! Dette er en tenker som stadig høster stor anerkjennelse i, og utenfor academia og queer-feministiske miljøer. De senere tiårene har også transbevegelsene trykket henne til sitt bryst, noe som ikke er underlig all den tid hun ser på kjønnsidentiteten som et «blankt ark» som individet selv må fylle individuelt innhold av egne «forestilte» kjønn i en evig gjentakende manøver i det offentlige rom. Butler tror ikke på «kvinnen»; hun finnes ikke, sier hun kategorisk, og får samtidig med seg en hel generasjon unge og middelaldrende kjønnsusikre mennesker innenfor og utenfor, ikke bare amerikansk academia, men et lesende publikum av verdensomspennende omfang. Denne boken kunne med rette gått mer og grundigere inn i Butlers svært tidsaktuelle tema om kjønn som performativt; og gitt mer av diskusjonen om rammene for det sosiale kjønn og dets relevans i vår tid. Og her finnes det mye interessant stoff å velge i hos den amerikanske filosofen og hennes skrifter, hun som selv sier at hun har det samme forholdet til opprettelsen av staten Israel som opprettelsen av kjønns-kategoriene mann og kvinne; de skulle aldri vært opprettet.

Kjønn er kun i språket, i utførelsen og i øyeblikket, hevder Butler, og her treffer hun også tidsånden på pulsen.

Kjønnsforvirringens tid

På norske helsestasjoner i dag kan unge mennesker oppleve å bli stilt spørsmål som: «Hvordan vet du at du er en kvinne eller mann?» «Kan du beskrive det?». Kjønnsidentiteten slik vi har kjent den i generasjoner er i oppløsning. Vi trenger med andre ord et nytt kart og nye kompass for både kjønns-identitet og dens diskurs. Judith Butler kan lære oss mye om våre fastlåste forestillinger og fordommer om vår kjønns-identitet, men hun trenger motsvar. Hun kan, om vi ikke nødvendigvis for eksempel deler hennes oppfatning av at «kvinnen ikke finnes», få testet vår evne til å argumentere for det motsatte. I en tid og en verden hvor vi etter hvert kan bli avkrevd å legitimere oss som kjønn, spøker Butlers utførende kjønnsteori i kulissene bokstavelig talt. For kjønn er kun performativt, hevder hun, kvinnen eller mannen finnes kun i det sosiale rommet hvor mennesker møtes. Der «gjør» vi oss til, spiller oss ut som kvinne eller mann i samspillet med omgivelsene; alene hjemme er vi ribbet for vår kjønnsidentitet, skal vi ta Butler på ordet. Biologisk kjønn vil hun også til livs, men der sliter hun mer. Vi skal hverken ta for gitt at kvinnen finnes eller at vi er kvinner i dag, hevder hun. Om dette er et symptom på tiden vi lever i, eller oppbyggelig filosofi for en god og meningsfull utvikling for *individet* er vanskelig å si.

Kjønn, performativitet og sårbarhet av Judith Butler, oversatt av Lars Holm-Hansen og med forord av Stine H. B. Svendsen. Cappelen Damm, 2020.

Noen vil kalle Butlers tanker om kjønn for menneskelig forfall, slik den amerikanske kunstprofessoren, forfatteren og feministen Camilla Paglia har hevdet i en årrekke, andre vil juble frem hennes tenkning som kjærkommen teoretisk og samfunns-sosial fremgang for alle dem som opplever fremmedgjøring i forhold til egen kjønns-identitet. Men «kjønnstrøbbelet» har om ikke annet gjort Butler til en epokegjørende og omdiskutert offentlig akademiker av sin tid; hun har blitt forgudet og forhatt gjennom særlig det siste tiåret, som også blåser i konservativ retning. Klimaet i debatten om nye kjønn og identiteter har hardnet til de siste årene under fanene diskriminering og krenkelsesproblematikk, og dette har også Judith Butler fått merke på kroppen. Da hun for eksempel deltok på et arrangement som foredragsholder i Brasil i 2017 ble hun utsatt for voldelige demonstrasjoner med bannere av typen «Brenn heksen!». Det var unge konservative krefter i landet som hardt hegner om familiære og konservative verdier som hadde samlet seg mot den amerikanske filosofen. «Kjønn er vi fra fødselen av, mann og kvinne; vi er det biologien har gitt oss, alt annet er uhørt!», var demonstrantenes budskap.

Subjektets fremvekst!

Bokens forord er godt og inspirert skrevet og fungerer som en tilforlatelig god innføring i filosofen Butlers tankeunivers fra slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet og fremover. Bang Svendsen spør innledningsvis: «Hvordan kan en filosof, som stort sett gir ut inngående drøftinger i etikk, selvet og kroppen, skape så stort engasjement?». Her blir det ganske riktig påpekt at Butlers hovedemne som tenker er forholdet mellom kjønn og selvet, og med det Foucault-inspirerte paradokset at nettopp fordi vi ikke kjenner oss selv fullt ut kan vi oppnå og erfare solidaritet med andre og opparbeide motstand mot vold. Butler er mer enn noe annet «de utstøttes eller marginaliseres tenker», det har hun alltid vært, og her blir det godt formulert hvordan og hvorfor hun har påtatt seg denne posisjonen som forfatter og intellektuell filosofisk tenker av sin tid. Slik har Judith Butler oppnådd sin status som en akademisk tenker og gått veien gjennom sin karriere med stor omsorg for det enkelte menneske, og derav sitt store engasjement for åpenhet om annerledeshet og sårbarhet. For Butler oppfordrer ikke til kamp; hun oppfordrer til menneskelighet og dialogisk tenkning. Det er fristende å legge til hennes milde og imøtekommende vesen. Her snakker jeg av erfaring. Jeg møtte selv Judith Butler til intervju og samtale en solrik sensommerdag i 2006 i den lille idylliske sveitsiske alpebyen Sass-fee der hun hvert år underviser på universitetets «Summer School». Hun var en av ti kvinnelige tenkere som skulle intervjues og inkluderes i min første bok (*Kvinnereisen – møter med feminismens tenkere*, Humanist forlag 2008). Hvordan bli til som subjekt er viktigere for Butler enn den mer feministisk-filosofiske «kvinnelige tilblivelsen». Og nettopp her kunne en første innføring i hennes tenkning på norsk ha vært mer utdypet. Det er noe grunnleggende mer interessant i dag enn noen gang; hvordan blir vi oss selv som individ og menneske i en «mørk tid»?

Moralsk nihilisme?

Min erfaring er at Judith Butler aldri er kategorisk, til tross for sine sterke meninger. Hun er en filosof i dialog med verden og de andre; alltid lydhør for den andres innspill og holdninger, alltid ute for å lære selv. Hun kunne ha operert i antikkens Hellas eller Roma som dialog-filosof rundt Sokrates' og Platons' bord, hadde det ikke vært for hennes transseksuelle tilnærming til kjønn. Grunntemaet subjektets/kvinnens tilblivelse har hun hentet inspirasjon til å forske videre på blant fra sine filosofiske «formødre»; Simone de Beauvoir, Luce Irigaray, Julia Kristeva eller Hannah Arendt. Men Butler vil lenger enn det filosofiske opphavet, hun vil gjøre kjønn til språk og utførelse hinsides det biologiske. Hun tar et kraftig oppgjør med det binære «kjønnsregimet», og den ofte beskrevne og tematiserte «kvinnelig tilblivelsen» innenfor mye feministisk teori og filosofi de siste tre-fire tiårene. Butler gir det singulære og særegne forrang, individet på sin utpost; det «universelt kvinnelige» eller kvinnekroppen som idé forkaster hun blankt; det finnes ikke hevder hun, og stiller seg med det klar for hugg fra de mer konservative feministiske tenkerne. For Judith Butler er kjønnstenkeren som først og fremst beveger seg i språkets irrganger og forståelsesformer, sterkt inspirert av sin filosofiske «stamfar», den franske strukturalisten og postmodernisten Michel

Foucault. Her henter hun også spørsmålet: «Hva kan jeg bli (som kjønn)?», og viser med all mulig tydelighet at hun vil bryte ned de dyadiske kjønnskategoriene mann og kvinne som hun mener er stigmatiserende og begrensende for det enkelte levende individet og dets muligheter som virksomme menneske i verden.